

QORAQALPOQ ADABIY TILINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA O'ZIGA XOSLIGI

Jahongir Saparboyev Alimbay o'g'li

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat niversiteti

Qoraqalpoqfilologiyasivajurnalistikafakulteti

Jurnalistikata'limyo'nalishi 1-kurs talabasi,

e-mail: soporboyevjahongir503@gmail.com

Annontatsiya: Mazkur maqolada qoraqalpoq tili, qoraqalpoq milliy alifbosi, qoraqalpoq tili haqida olimlarning chop etgan tadqiqotlari haqida so'z boradi.

Kalt so'zlar: qoraqalpoq, ona tili, adabiy til me'yorlari, O'n to'rt uriv, Aris-Qo'ng'iroq, lug'at, maqola, ilmiy ish, lotin, jurnalist, harflar, majlislar tili, davlat tili maqomi;

KIRISH

Ona tili bolaning go'dakligidan qon-qoniga singib ketgan vositadir. Ayniqsa, uning jamiyatdagi o'rni, mavqei va nufuzini yuksaltirish har bir farzand uchun ham qarz, ham farz hisoblanadi. Ona tilni sevmok- millatni sevmok bilan tengdir. Har bir tilning avlodlarga sof holda yetib borishida ana shu tilde so'zlovchi aholining soniga qarab belgilanadi. Bugungi kunda, har ikki haftada bir bitta til yo'qolib bormoqda. Bu o'znavbatidao'shatildaso'zlashuvchixalqlarningyo'qolishidandarabberadi. YuNESK Ovakillariningso'zlarigaqaraganda, oldinlariodamlarningso'zlashadigantillariningsoni 7 mingdan 8 mingtagachayetganbo'lsa, hozirdasayyoramizda 6 mingtatil mavjudbo'lib, ularning 90 %i yo'qolibketisharafasidaturibdi. Ko'pincha, busivilizatsiyatufaylimadaniyatidanayrilayotganmillatsonikamtildir. Bu tillarningko'pchiligiyozuvarigaega, ko'pchiligibo'lsaegaemas. Masalan, Afrikatillaridaso'zlashuvchiahoholing 80%i hamono'zyozuvarigaegaemas. Minglabtillardanta'limtizimidafoydalanilmaydivabu ngaimkoniyat ham yo'q.

Asosiy qism

1989-yil 1-dekabr qoraqalpoqtiligadavlattilimaqomiberilgankun. Mazkursanadanbuyonushbutildaso'zlovchilar, shuningdekbutunQoraqalpog'istonliklaruchunbirqatorimkoniyatlareshigiochildi. Jumladan,

davlatishlari Qoraqalpog‘iston Respublikasida o‘zbek va qoraqalpoqtillarida olibborila digan bo‘ldi. Majlislar, turli yig‘ilishlar, shuningdek konferensiya, televideniye, radio, gazeta-jurnal va boshqalarning hujjatlari,

maqolalar o‘zbek va qoraqalpoqtillarida yoziladigan bo‘ldi.

Qoraqalpoqning klassik shoirlari-yu yozuvchilariga, el tanigan qahramonlariga alohida hurmat ko‘rsatildi. Sobiq sovet davrida milliy qadriyatlar, urf-odatlar, buyuk siymolar, hattok ionatilining tarixiy ergaurilgan edi. Vaqtlar o‘tish bilan onatiligahurmat yanadayuksaldi. Tarixgan azartashlay digan bo‘lsa k,

turli alifbolardan foydalanilgan. Buning oqibatida, qoraqalpoq millatining leksikasida gik o‘plab harflar tushib qolgan, xalq ham bungamoshlasha olmagan. Misol uchun, 1924-yili arab yozuviga asoslangan alifbodan, 1928-yili lotin, 1940-yili krill yozuvlariga asoslangan alifbolardan foydalanilgan. 1940-yili krill yozuvida gialifboga "u, w, o', g', a', n' " hariflari qo‘shiladi. Shuncha payt krill yozuviga asoslangan qoraqalpoq alifbosidan o‘shadavrning shoirlari, yozuvchilari, jurnalistlari, shifokorlari, umuman, o‘shadavrning aholisi foydalanishgan. Ammo, 1994-yilda

lotin yozuviga asoslangan yangi qoraqalpoq alifbosi qabul qilindi. Birmudda taholibunga moslasha olmadi, ammo bu hartomon lamaxalq uchun qulay edi.

Qoraqalpoq til turkiy tillar oilasining qipchoq guruhi gakaradi. Qoraqalpoq tilining rivojlanishi uchun olimlartomonidan bir qator ilmiy izlanishlar amalga oshirildi. N.A. Basakov "Краткая грамматика каракалпакского языка", degan ilmiy ishi 1932-yili To‘rtko‘ltumanida bosilgan. Undan keyin S.E. Malovning "Заметки о каракалпакском языке", E.D. Polivanovning "Некоторые фонетические особенности в каракалпакском языке" nomlik eng ko‘lamli maqolalaribosilib chiqadi. Demak, o‘tmishdan onatilimizga, qoraqalpoq tiliga qiziqish ko‘p bo‘lgan. Eng avvalo, til rivojlanishi uchun o‘timishi, tarixiga egabo‘lishi kerak. Shunda gina jamiyatda u tildan foydalana olish mumkin. Qoraqalpoq tili ham anashunday tarixiga ga boy tillardan, necha-necha tomlik lug‘at boyligiga egabutil.

O‘zbekistonning Farg‘ona, Xorazm, Navoiy, Buxoro viloyatlarida, qo‘shni Turkmaniston, Qozog‘istonda, Rossiyada, Afg‘onistonda, Eronda bir nechta minglab qoraqalpoq xalqiyashaydi.

Qoraqalpoq tilidaso‘zlashadi. Qoraqalpoq millati ikki tatta arisga ajratilib o‘rganiladi.

O‘nto‘rt uruvarisiva Aris-Qo‘ng‘irot

.Manashunday urug‘lardantarkib topgan qoraqalpoq milatining tilidagaplashuvchilar so

ni ham anchagina. Qoraqalpog'istonning aholisining soni 1 994 mindan ortiq hisoblanadi. Bu degani hammasi ham qoraqalpog'istonning aholisida qoraqalpoqlar dantashqari, qozoq, o'zbek, turkman, rus, ukrain, koreys va boshqa millat vakillari ham istiqomat qilib kelmoqda.

Qoraqalpog'istonning dialekt kabo'linadi, ya'ni qublava dialekt.

Adabiy til me'yorlariga to'g'ri kelganligi uchun arqadealekt adabiy til hisoblanib, ko'plab ish,

ta'lim o'rinishlarida faoliyat qoraqalpog'istonning yuritiladi. Hozirgi kunda so'zlashuvda aholi ning ko'pgina qismi rus va ustil orqalik kirib kelgan so'zlardan foydalanishadi.

Albatta, bu juda achinarli holat. Hozirda Qoraqalpog'istonda 12 ta Oliy ta'lim muassasalarida, texnikum, litsey, maktab va maktabgachata'lim muassasalari data'lim jarayonlari qoraqalpog'istonda emas, o'zbek, qozoq, rus, turkman tillarida olib boriladi. Bu degani, boshqaxalqlarning tiliga ham hurmat qilish demakdir.

Xulosa

Onatili -

bu onatili qiyoslanadi. Nima gap bilasizmi? Chunki onatili avval bolaga ona allasi orqali qon-qonigasi g'ib ketadi. Shuning uchun ham har bir inson o'z onatiligai tibor bilan qarab, unisof holda kelajak avlodga yetkazish kerak. Sababi onatili millatning ruhi, uning ornomusi, o'timishi va buguni, yorqin kelajagining asosidir.

Onatili bormillat barqaror taraqqiyot sari qadamlarini shahdamota oladi. Shunday ekan onatilga hurmat ko'rsataylik, sofi onatilda so'zlashaylik!!!

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Baskakov N.A. Краткая грамматика каракалпакского языка. То'rtko'1, 1931.

2. Da'wletov A. Ha'zirgi qoraqalpog'istonning fonetikasi. No'kis, 1999

3. Da'wletov A. Tilbilimiy kararlari. No'kis, 2013

4. Kamal Mambetov. Qoraqalpog'istonning tarixi. No'kis. «Qoraqalpog'iston» 1993.

5. Molov S.E. Заметки о каракалпакском языке. No'kis. "Qoraqalpog'iston", 1966

6. Polivanov E.D. Некоторые фонетические особенности в каракалпакском языке. // Труды Хорезмской экспедиции. Ташкент, 1933. Baskakov N.A. Краткая грамматика каракалпакского языка. То'rtko'1, 1931.

2. Da'wletov A. Na'zirgiqaraqalpaqtili. Fonetika. No'kis, 1999
3. Da'wletov A. Tilbilimiykarları. No'kis, 2013
4. Kamal Mambetov. Qaraqalpaqlartariyxi. No'kis. «Qaraqalpaqstan» 1993.
5. Molov S.E. Заметки о каракалпакском языке. No'kis. "Qaraqalpaqstan", 1966
6. Polivanov E.D. Некоторые фонетические особенности в каракалпакской языке. // Труды Хорезмской экспедиции. Ташкент, 1933
7. [Karakalpak](#) Etnolog. Alınan 12.03.2016
8. ↑ ["Латын жазыуына тийкарланған каракалпак әлипбеси"](#). *Каракалпакский государственный университетим. Бердаха (Qaraqalpaqtilinde)*. Tiykarǵın usqasınan arxivlendi 12-24-2017. Alınan 01-27-2018.
9. ↑ [Karakalpak transliterator](#) Qaraqalpaq kirill - (Eski / Jańa) latin transliteratorı